Яўгенія ШЧОКІНА

ЦІ ЁСЦЬ У БЕЛАРУСІ ПРЫГОДНІЦКІ РАМАН?

Прыгодніцкая проза папулярная ў шырокай чытацкай аўдыторыі дзякуючы дынамічнаму сюжэту, інтрыгам, загадкам і таямніцам. Яна выконвае дзве асноўныя функцыі: забаўляльную і эскапічную. У беларускай літаратуры XXI стагоддзя авантурна-прыгодніцкія элементы больш часта рэалізуюцца ў сярэдняй эпічнай форме. Тым не менш у сённяшнім мастацтве слова займелі ўвасабленне многія жанры і субжанры прыгодніцкага рамана.

Мастацкім параметрам **гатычнага рамана** з яго сярэднявечным каларытам, містычна-вусцішнай атмасферай, замкнёным хранатопам адпавядае тая сюжэтная лінія твора Людмілы Рублеўскай «Скокі смерці» (2006), дзе апісваюцца падзеі XIV стагоддзя. У шэрагу тыпалагічных прыкмет жанру — локус замка з яго лабірынтамі-пасткамі-лёхамі. У творы Рублеўскай яго ролю выконвае ратуша ў мястэчку Старавежск. Містычную атмасферу абумоўліваюць «скокі смерці» — вядомы ў гісторыі факт масавага псіхозу ў дні Святога Віта. Людзі, напужаныя пандэміяй чумы і вялікай колькасцю памерлых, пілі віно і пачыналі рытмічна танчыць, даводзячы сябе да істэрычнага стану. Не ў сілах спыніцца, многія падалі мёртвыя.

Яшчэ адна таямніца — загадкавыя гадзіннікі лекара Гервасія Бернацоні, звязаныя з яго эксперыментамі над жывымі людзьмі. Увасабляючы героя-злодзея, лекар, тым не менш, не з’яўляецца адназначным вобразам, як тое прынята ў гатычным рамане. Фларэнціец не выбірае сродкаў, але мэта ў яго высокая — вынайсці магутную зброю для абароны сваёй айчыны — Італіі. Мадыфікуе пісьменніца і кананічны вобраз галоўнай гераіні гатычнага рамана — сціплай і чуйнай дзяўчыны-ахвяры, якая выратоўваецца толькі дзякуючы з’яўленню мужнага высакароднага героя. Анэта Ляскевічанка — дачка князя, асоба з моцным характарам, узгадаваная бацькам, патрыётам свайго роду, на свабодалюбівых прынцыпах, — спрабуе процістаяць лекару і абараняе годнасць свайго горада. Нават боль Анэты ад усведамлення таго, што ранейшага незалежнага Старавежска ўжо не існуе, не перакрэслівае яе максімалісцкіх прынцыпаў раздзялення дабра і зла, здрады і вернасці.

Другая сюжэтная лінія «Скокаў смерці», мае ў цэнтры вобраз двайніка Анэты — нашу сучасніцу, ускладняецца матывамі забойства і авантуры са старажытнымі гадзіннікамі, што таксама сведчыць пра яе прыналежнасць да прыгодніцкага жанру.

Дэтэктыўны раман — адзін з самых запатрабаваных жанраў у галіне буйнафарматнай прозы — рэалізуецца ў цэлым шэрагу субжанраў.

Адной з адметнасцей беларускай **гістарычнай дэтэктыўнай прозы** з’яўляецца адасобленасць ад масавай літаратуры, бо яна нярэдка выконвае пазалітаратурныя функцыі: рамантызуе і міфалагізуе мінулае, супрацьпастаўляючы шляхецкую Беларусь рабоча-сялянскай. Падзеі часта адбываюцца ў сучаснасці, але крыніца — таямніца дэтэктыўнага сюжэта — хаваецца ў даўніне. Элементы дэтэктыва прасочваюцца ў «паралельным рамане» «Золата забытых магіл» (2004), «рамане-інструкцыі» «Забіць нягодніка, альбо Гульня ў Альбарутэнію» (2007), раманах «Сутарэнні Ромула» (2011) і «Авантуры Пранціша Вырвіча, шкаляра і шпега» (2012) Людмілы Рублеўскай. Героі першага са згаданых твораў сутыкаюцца з таямніцай роду Рашчынскіх, схаванай у надмагільнай кампазіцыі фігур, і кідаюць усе высілкі і веды на разгадку. Пачынаецца гісторыя з забойства маладога вучонага Артура, якое цягне за сабой махлярства з дакументамі на маёмасць і напад банды-

таў. Дапаўняюць карціну пошукі скарбу і наяўнасць загадкавай мапы. Гістарычным дэтэктывам нярэдка ўласцівы акцэнт на нацыянальным пытанні. Так, ключом для разгадкі шыфру надмагілля з'яўляецца сакрэтнае вітанне паўстанцаў: «Каго любіш? — Беларусь! — То ўзаемна!».

Вытокі **міліцэйскага дэтэктыва** знаходзяцца ў сацыяльна-бытавой прозе. Росшукамі ў такіх творах займаюцца прафесіяналы, а матэрыял для сюжэтаў часам даюць рэальна задакументаваныя злачынствы. У цэнтры аповеду рамана Віктара Праўдзіна «Танцавальны марафон» (2001) — барацьба аддзела міліцыі Мінска з магутнай мафіёзнай сеткай, якая займаецца продажам наркотыкаў і гандлем людзьмі. Падпалкоўнік Мікуліч — вобраз мудрага настаўніка з вялікім жыццёвым вопытам і трывалымі маральна-этычнымі прынцыпамі — застаецца нязменным на працягу твора. Менавіта ён, звярнуўшы ўвагу на дробязі ў справе Шапавалава, прызнанай няшчасным выпадкам, раскручвае шэраг значных падзей.

Сюжэтная лінія, звязаная з Віктарам Аляксандравым, генералам расійскіх спецслужб, відавочна мае прыкметы **шпіёнскага дэтэктыва**. Яшчэ студэнтам герой быў завербаваны савецкім КДБ для справы, звязанай з кітаянкай Мэй Лі. Уцягнуўшыся ў складаную сістэму шпіянажу, шантажу і інтрыг дзяржаўнага ўзроўню, Віктар Пятровіч становіцца адным з лепшых у сваёй справе: яго баяцца ворагі і калегі, за спінай называючы «чорным кардыналам». У цэлым канспіратыўная дзейнасць генерала застаецца па-за сюжэтам (акрамя першай справы з Мэй Лі), што гаворыць пра другаснасць прыкмет шпіёнскага рамана.

Элементы **містычнага дэтэктыва** выразна бачныя ў раманах Сяргея Балахонава («Імя грушы», 2005), Наталкі Бабінай («Рыбін горад», 2007), Наталкі Харытанюк («Смерць лесбіянкі», 2013). У апошнім з

Жанр «Пятай цэнтурыі...» Юры Станкевіча відавочна суадносіцца з навуковай фантастыкай і мае прыкметы рамана ідэй

У айчыннай прозе XXI стагоддзя знайсці «чыстую» love-story даволі складана, што абумоўлена, думаецца, агульнай нераспрацаванасцю масавай літаратуры, да якой традыцыйна адносяць любоўныя раманы

названых раманаў рэальнае забойства шчыльна пераплятаецца з прымхлівымі забабонамі Наталкі, якая шчыра верыць у праклён, насланы на яе невядомай старой па тэлефоне. Гераіня вытлумачвае падзеі згодна са сваёй верай у міфалагічнае, у пачвару, што жыве ў лёхах Полацкага ўніверсітэта. У рамане яскрава апісаны моманты блытаніны свядомасці гераіні, блізкія да галюцынацый. Росшукі забойцы вядуцца пад містычным ціскам мясцовай легенды пра праклён, які абяцае смерць кожнаму, хто патрапіць у полацкія лёхі. Нават следчы спрабуе вывесці гэтую версію ў якасці асноўнай пры расследаванні справы. Пісьменніца ўступае ў своеасаблівую гульню з чытачом: стварае займальны сюжэт з забойствам і «смяротнай легендай», прымушаючы засумнявацца ў магчымасці рэальных прычын забойства, а ў фінале вытлумачвае містыку снабачаннем стомленай гераіні, тым самым падманваючы чаканні. Аднак канцоўка застаецца адкрытай, бо, прачнуўшыся, гераіня вяртаецца да пачатку падзей, якія паўтараюць малюнкі з яе сну.

Сюжэт любоўнага рамана («love-story», «дамскага», «жаночага», «ружовага») арганізуе меладраматычная інтрыга, а наратарам заўсёды з'яўляецца жанчына, якая пасля пакутлівых выпрабаванняў у фінале набывае асабістае шчасце. У айчыннай прозе XXI стагоддзя знайсці «чыстую» love-story даволі складана, што абумоўлена, думаецца, агульнай нераспрацаванасцю масавай літаратуры, да якой традыцыйна адносяць любоўныя раманы. У рэалізацыі жанравых прыкмет love-story вылучаюцца дзве тэндэнцыі. Па-першае, адыход ад зададзенай сюжэтнай канвы. Па-другое, перыферыйнае месца любоўнай лініі ў структуры сінтэтыч-

Раман Сержа Мінскевіча «Сад замкнёных гор» мае вызначэнне «3D-action ад першай асобы (з элементамі аркады і квэста)»

нага па сваёй жанравай прыродзе твора. Так, у рамане Людмілы Рублеўскай «Золата забытых магіл» элементы love-story спалучаюцца з рысамі гістарычнага дэтэктыва, у «Скоках смерці» — з гатычным раманам. «Менада і яе сатыры» (2008) Алены Брава яднае прыкметы жаночага рамана і рамана выхавання. Вольга Куртаніч у «рамане-парафразе» «Залюстрэчча для Алісы» (2003) сінтэзуе несумяшчальныя жанры — інтэлектуальны раман і love-story.

У цэнтры твора — маладая жанчына Аліса, якая знаходзіцца ў стане дэпрэсіі пасля разводу з мужам. Згодна з канонамі жанру, гераіня валодае знешнім хараством: *«Мне было дваццаць два гады, і пры ўважлівым аглядзе можна ўпэўніцца, што гады шлюбу не сапсавалі ані твару, ані фігуры; бляск недаспаных вачэй, худзіна, што прыкінулася, як хвароба, ад ляжання на нечакана мулкім ложку, нездаровы румянец яшчэ больш зрабілі мяне падобнай да Шэран Стоўн»*[1]. Адпаведна схеме любоўнага рамана, павінен з'явіцца Ён — ідэальны прыгажун з чыстым сэрцам. Менавіта такімі рысамі надзелены Дзям'ян, які аднойчы раніцай падвозіць гераіню да працы. Аднак любоўныя адносіны Алісы і Дзям'яна заканчваюцца трагічна: юнак памірае ад цяжкай спадчыннай хваробы. Чытач назірае шлях станаўлення Алісы, змены яе жыццёвых статусаў — ад адзінокай самотнай жанчыны да маці новага Месіі, багіні-ахвяры ў наваствoранай рэлігіі шэфа. Увесь тэкст працяты цытатамі з казкі Кэрала «Аліса ў Залюстрэччы». Яны набываюць у творы сімвалічны сэнс, які чытачу неабходна дэшыфраваць. Акрамя таго, персанажы пастаянна вядуць размовы на сур'ёзныя філасофскія тэмы, закранаючы пры гэтым розныя пласты культуры, міфалогіі і рэлігіі.

Сярод **фантастычных раманаў** XXI стагоддзя варта назваць творы «Пятая цэнтурыя, трыццаць другі катрэн» (2003), «П'яўка» (2010) Юры Станкевіча, «Дзікія кошкі Барсума» (2009) Генадзя Аўласенкі, «Сад замкнёных гор» (2004) Сержа Мінскевіча.

Жанр «Пятай цэнтурыі…» Юры Станкевіча відавочна суадносіцца з навуковай фантастыкай (праз тэхналогіі, якімі валодаюць прышэльцы, — сінхранізатар, дзіўны гелікоптар без апазнавальных знакаў, — і кантакт з іншапланетным розумам) і мае прыкметы рамана ідэй. Апошні тычыцца пададзенай у творы канцэпцыі светаўладкавання. Філосаф Зайцаў адстойвае ідэю Сімуляцыі, Матрыцы, даводзіць, што свет — гэта камп'ютарная гульня. Ідэя Сімуляцыі была развіта ў наступным творы Станкевіча — «П'яўка», сінтэтычная структура якога яднае адразу некалькі відаў фантастыкі: навуковую, сацыяльную і міфалагічную.

Раман Сержа Мінскевіча «Сад замкнёных гор» мае вызначэнне «3D-action ад першай асобы (з элементамі аркады і квэста)». Герой праходзіць шэраг выпрабаванняў-пабоішчаў (аркада), вымушаны выканаць місію ахоўніка Саду, а потым, здзейсніўшы своеасаблівы квэст, знайсці выхад з замкнёных гор. Сам Сад Замкнёных гор уяўляецца казачна-фэнтэзійным вобразам: «*А жывуць у ім птушкі, дробныя грызуны і дробныя драпежнікі, што пільнуюць колькасць грызуноў. Жывёлаў, небяспечных для чалавека, тут няма. Спакой і радасць»*[2]. Але ў адрозненне ад біблейскага Эдэма Сад створаны толькі для жыцця аднаго чалавека, калі з'явіцца другі — слабейшы з іх загіне.

Як бачым, прыгодніцкі раман, прадстаўлены ў Беларусі цэлым шэрагам падвідаў, з'яўляецца даволі прадуктыўным жанрам і дэманструе ўласцівую сучаснай літаратуры тэндэнцыю да жанравай дыфузіі, ідэйна-структурнага сінтэтызму.

[1] Куртаніч, В. Залюстрэчча для Алісы / В. Куртаніч. — Мінск: Беларускі кнігазбор, 2003. — С. 5—6.

[2] Мінскевіч, С. Сад замкнёных гор / С. Мінскевіч. — Мінск: Галіяфы, 2011. — С. 58.